

ՇՎԷՑԻԱՐԱԿԱՆ ԳԻՒՂԸ *)

XVI

Վաղուց է, սիրելիս, որ խոստացել եմ քեզ գրել շվեյցարական համայնքի (la commune) մասին: Այսօր կը փորձեմ այդ խոստումս կատարել: Ասում եմ «կը փորձեմ», որովհետեւ ես յաւակնութիւն չունիմ շվեյցարական համայնքի ամբողջական ուսումնասիրութիւնը ներկայացնել. աւելին կ'ասեմ. եթէ ինձ յաջողուի մի համառօտ նկարագրութեամբ քեզ հեռաւոր հասկացողութիւն տալ այս երկրի գիւղական հասարակութեան կազմի և վարիչ մարմինների գործառնութեան մասին, ես բոլորովին գոհ կը լինիմ:

Շվեյցարական բոլոր հաստատութիւնները՝ կարելի է ասել՝ գերազանցօրէն ազգային են, իրական արտայայտութիւն այս ժողովրդի պատմական-հասարակական կեանքի, կլիմայական, աշխարհագրական, ցեղական ուրոյն պայմանների: Դու երևի կը նկատես, որ ես շատ յայտնի ճշմարտութիւն եմ կրկնում, որ բնականաբար ամեն երկրի հաստատութիւններ օրգանապէս կապուած պիտի լինին երկրի հետ որպէս արդիւնք նրա պատմական զարգացման և մի շարք տեղական պայմանների: Իբրեւ տեսութիւն՝ այդ նկատողութիւնդ ճշմարիտ է, բայց չպէտք է մոռանալ, սիրելիս, որ շատ յաճախ ամենատրամաբանական տեսութիւնները աշխարհում, իրական կեանքում ճիշդում, այլադասարանում են, ինչպէս քարերի արանքում ծլող մի խղճուկ բոյս, որ արեւ տեսնելու համար ստիպուած է ծովունել ու անճոռնի գալարներ կազմել: Երբ՝ օրինակ՝ մի յաղթուած ժողովուրդ ստիպուած է իր հասարակական կեանքը կաղապարել յաղթողի տուած խորթ նմուշներով, չէս գտնում, որ այդպիսի պայմաններում վերև յիշուած տեսութիւնը ճշմարիտ որ դառնում է մի տրորուած, այլանդակուած բոյս:

Անշուշտ Շվեյցարիան էլ իր պատմութեան ընթացքում զգացել է պարտութեան և օտարի լծի բոլոր դառնութիւնը.

*) Տես «Մուրճ», № 1.

բայց նախ դա շատ հեռու է, և երկրորդ այս երկրի լեռնային բացառիկ դիրքը հնարաւորութիւն չի տուել յաղթողներին իրանց ուսների տակ իսպառ ճխել այս ժողովրդի հոգին կամ կաղապարել այդ իրանց ուզածի պէս: Չնայելով պատմական անցքերի բոլոր յեղեղումներին՝ շվեյցարացին իր ազգային-հասարակական հաստատութիւններին իրրեւ նմուշ ունեցել է միշտ գեղեցիկ ու գոռոզ Ալպերը: Դա մի վերին աստիճանի խոշոր և նշանակալից հանգամանք է, սիրելիս, այժմեան Շվեյցարիան հասկանալու համար: Արդարեւ՝ Ալպերը թէև իրար կողքի, մի հողի վրայ, նոյն կլիմայի տակ, բայց անշատ շղթաներ, առանձին-առանձին կատարներ են, և իւրաքանչիւրն ունի իր ներքին կեանքը, իսկ ամենքը միասին ասես միահամուռ թափով դէպի երկինք, դէպի արևը, դէպի յաւիտենական լոյսն են ձգւում: Նոյն պատկերն ունի նաև քաղաքական Շվեյցարիան. այս զարմանալի Ալպերի գեղեցիկ քմահաճոյքը կամեցել է, որ նա էլ բաժան-բաժան լինի մանուածոյ գծերով, ինչպէս գալարւում են իր շղթաները, իւրաքանչիւր լեռնային պարի կրճքին ու ուսներին կախուռի մի կանտոն, իւրաքանչիւր ձորում մի համայնք, և այդ զատ-զատ կանտոններն ու համայնքները դարձեալ Ալպերի պէս իրանց հիմունքներով միացած մայր հողին, գլուխներն ունենան միշտ ազատ, ճակատները բաց, երկնասլաց, երկընդանալի:

Կարելի է ասել, որ Շվեյցարիայի քաղաքական-հասարակական ամբողջ կազմակերպութիւնը Ալպերի պատկերի կրկնութիւնն է, և այս ժողովրդի ոգին էլ նոյն լեռների շնչով է պարուրած, նրանցից թափ ու ձև է ստանում: Հոգմերն ու փոթորիկները անցել են Ալպերի կատարներով, գոռոզ լեռները մընացել են անսասան և այսօր էլ՝ ինչպէս հազարաւոր տարիներ առաջ՝ ապրում են իրանց ձևով, օտարներն էլ եկել են ու անցել այս երկրով, բայց շվեյցարացին այսօր էլ՝ ինչպէս հազարաւոր տարիներ առաջ՝ ապրում է իր ուզածի պէս: Ահա թէ ինչ մտքով ասացի, որ շվեյցարական հաստատութիւնները գերազանցօրէն ազգային են: Օգտւում եմ՝ առիթից քեզ մի քանի խօսք ասելու ընդհանրապէս շվեյցարական կառավարական ներկայ սիւստեմի և նրա պատմական զարգացման մասին, որից յետոյ կ'անցնեմ շվեյցարական համայնքին: Այս երկրի ընդհանուր կառավարութեան և նրա ստորաբաժանումների մէջ իշխում է ապակենտրոնացման սկզբունքը իր հընարաւոր լայնութեամբ: Այդ սկզբունքի վրայ հաստատուած կառավարութիւնը դաշնակցական-ռամկայետական է: Այդպէս էլ եղել է դեռ շատ հնագոյն ժամանակներից, որովհետեւ ինչ-

պէս տեսանք՝ այս երկրի բնութիւնը կառավարութեան ուրիշ ձև տանել չէր կարող. դեռ Յուլիոս Կեսար (101—44 Ք. առ.) և Տակլիտոս (54—140 Ք. յ.) յիշում են հին հելլենների ուսկալարական դաշնակցութեան մասին: Հռոմէական տիրապետութիւնը և նրանից յետոյ աւատականութիւնը անկարող եղան իսպառ ջնջել շվեյցարական ազգային ոգուն յատուկ կառավարական սկզբունքը: Հարթութիւնների ժողովուրդը ընկճուեց օտարի լծի տակ, բայց ազատութեան ոգին լեռնային բնակիչների հետ խոյս տուեց դէպի Ալպերը:

Եւ արդի Շվեյցարիան ծնունդ առաւ հէնց գոռոզ Ալպերի ծոցում 1291 թիւն, երբ երեք լեռնային կանտոններ՝ Շվայց, Ուրի և Ունտերվալդեն Դաշնակցութիւն կազմեցին (pacte fédérale — Bundesbrief): Յիշեալ երկրի կանտոններին հետզհետէ միացան Լիւցերնը (1332), Յիւրիխ (1351), Գլարիս, Յուզ (1352) և Բեռն (1353): Այս ութ կանտոնների Դաշնակցութիւնը՝ թէ՛ և ոչ առանց ներքին մի շարք ցնցումների և կռիւների՝ կարողացաւ տեւել մինչև 1481 թիւը: Այդ ժամանակից սկսած դարձեալ ուրիշ հինգ կանտոններ — Յրիբուրգ, Սոլուր, Շաֆհաուզ և Ապպենս — միացան Դաշնակցութեանը: Մանր պետութիւնների միասալը սակայն առաջացրեց մի շարք ներքին խնդիրներ, որոնք երկար ժամանակ յուզեցին երկիրը: Կային մի քանի գաւառներ, ինչպէս Տիւրգովի, Վօ, Տեսսէն, որոնք Դաշնակցութեան իրաւասութեան տակ էին գտնուում որպէս հպատակ երկիրներ. կային յօգուտ քաղաքացիների իրաւագործ եղած գիւղացիներ, կրօնական խնդիրներ կաթողիկոսների և բողոքականների մէջ: Հպատակ գաւառները աղմկում էին և ապստամբութիւն որոնում, զրկուած գիւղացիները բողոքում էին, և տարբեր եկեղեցիներն ընդհարում. երկրի այս կացութեան մէջ վրայ հասաւ Փրանսիական Մեծ Յեղափոխութիւնը (1796): «Մարդու և քաղաքացու իրաւունքների» հռչակումը բնականապէս ամենից առաջ արձագանգ տուեց Շվեյցարիայում, որտեղից դժգոհներն ու զրկուածները դիմեցին Փրանսիայի օգնութեան: Միջամտութիւն անմիջապէս կատարուեց, և Շվեյցարիայում կազմակերպուեց միանգամայն Փրանսիականի նման մի հանրապետութիւն, որ կոչուեց «Հելվետեան հանրապետութիւն, մի և անբաժանելի» (République Helvétique, une et indivisible): Բոլոր քաղաքացիների հաւասարութիւնը յայտարարուեց, կանտոնները դարձան պարզ դեպարտամենտներ, օրէնսդրական իշխանութիւնը տրուեց երկու մարմինների, վարչական հինգ անդամներից կազմուած դիրեկտորիայի (directoire), մի խօսքով մի կատարեալ միախառնութեամբ Փրանսիական հանրա-

պետութեան: Հինգ տարուայ փորձը ցոյց տուեց սակայն, որ այն, ինչ լաւ է Ֆրանսիայում, չի կարող յարմար լինել նաև Շվէյցարիայում: Կրկին յուզումներ, կրկին դժգոհութիւններ, և 1803-ին Նապոլէոն պէտք համարեց մի նոր սահմանադրութիւն կազմել Շվէյցարիայի համար, որ յայտնի է «L'acte de médiation» (Միջնորդական սահմանադրութիւն) անունով: Այս վերջինը՝ թէև աւելի համապատասխան երկրի պատմական և ազգագրական պայմաններին, բայց դարձեալ չկարողացաւ երկար տևել, որովհետև Նապոլէոնի անկումից յետոյ բնատաւրացիան պէտք համարեց խառնուել նաև Շվէյցարիայի ներքին գործերին, և 1815 թւին կազմուեց նոր սահմանադրութիւն (pacte fédérale), որով էլի երեք նոր կանտոններ — Վալէ, Նեոշաթել և ժընև միանում էին Դաշնակցութեանը: Սակայն ինչպէս բոլոր դէպքերում, նոյնպէս և Շվէյցարիայի վերաբերմամբ բնատաւրացիան յետագէմ եղաւ: Նոր սահմանադրութիւնը աշխատեց այստեղ էլ վերականգնել Ֆրանսիական յեղափոխութիւնից առաջ իշխող կացութիւնը եթէ ոչ ամբողջութեամբ, գէթ որոշ չափով: Ազատուած կանտոնները վերստին չդարձան հրապատակներ, բայց նախկին գերիշխող կանտոններին իրաւունք տրուեց ի հարկին ջնջել իրաւունքների հաւասարութիւնը, վերականգնեց նաև վանքերի գոյութեան իրաւունքները, մի բան, որ այնքան անախորժութիւնների և կռիւների պատճառ էր եղել:

Այս պայմաններում հասկանալի է, թէ ինչու ազատամիտ տարրերը դժգոհ մնացին, և խուլ աշխատանք սկսուեց սահմանադրութիւնը փոփոխելու, արդար հիմունքների վրայ դնելու համար: Մտքերի խմորումը Շվէյցարիայում բաւական զօրեղ էր, երբ 1831 թւին Ֆրանսիայում սկսուեց յուլիսեան յեղափոխութիւնը և երբ ընկաւ բնատաւրացիան: Շվէյցարիայում ռամկապետական ոգին սաստիկ զօրացաւ Ալպերի միւս կողմում կատարուող դէպքերի ազդեցութեան տակ, նոյնիսկ տասնևերկու կանտոն հռչակեցին ազատամիտ և ռամկապետական սկզբունքները իրանց վարիչ հաստատութիւնների մէջ: Հարկ համարուեց մի նոր ազատամիտ սահմանադրութեան ծրագիրը մշակել, որ յանձնարարուեց ժընևցի պրոֆեսսոր Բոսսին: Բայց հին կարգերի սիրահարները, գլխաւորապէս կաթոլիկ կանտոններ, դժգոհ մնացին, և սկսուեց 1847 թւի ներքին կռիւները, որոնք յայտնի են սոնդերբունդ (souderbund) անունով: Կատաղի և վտանգաւոր պատերազմ ծագեց երկու կուսակցութեան բաժանուած կանտոնների մէջ: Սահմանադրութեան վերաքննութեան կուսակիցները յաղթանակեցին, և 1848-ին հաստատուեց նոր

սահմանադրութիւն լայն, ազատամիտ հիմունքների վրայ և ժողովրդի ու կանտոնների մեծամասնութեան քուէով ընդունուեց նոյն թւի սեպտեմբերի 12-ին: Այսքան դժուարութեամբ ու զոհերով հաստատուած քաղաքական նոր կարգերը Շվէյցարիային պարգևեցին մօտ երեսուն տարիների խաղաղ և երջանիկ կեանք: Քաղաքակրթական գործը այդ ժամանակի ընթացքում խոշոր առաջադիմութիւն կատարեց: Ըստ երևոյթին շվէյցարական ազգը քոեի էր վերջապէս իր իսկական ազգային պահանջներին և հոգեկան ձգտումներին համապատասխան կառավարութեան ձև: Բայց կեանքը կանգ չի առնում, և որքան արագ քաղաքակիրթ է մի երկիր, այնքան արագ են փոխում պայմանները և այնքան բազմաճանաչ նորանոր կարիքները: Որևէ սահմանադրութիւն տեական և կենսունակ է, երբ շնորհիւ հիմնական սկզբունքների ճկունութեան կարողանում է ընթանալ ժամանակի հետ և չքարանալ: Այդպէս էլ շվէյցարական 1848 թ. սահմանադրութիւնը, որի վերաքննութեան պահանջն զգացուեց 1870-ական թւականներին, վերաքննուած սահմանադրութիւնը սակայն ժողովրդի մեծամասնութեան քուէն չստացաւ, և պէտք եղաւ էլի երկու տարի սպասել, որպէսզի ժամանակն առաւ բերի մտքերի որոշ պատրաստութիւն: Եւ 1874 թ. ապրիլի 19-ին դաշնակցական նոր սահմանադրութիւնը քուէարկուեց և ընդունուեց ձայների մեծամասնութեամբ, որ արտայտուեց հետեւալ կերպով—340,199 ձայն 198,013-ի դէմ և $14\frac{1}{2}$ կանտոն 7-ի դէմ: Ահա այս սահմանադրութիւնն է, որով կառավարուում է Շվէյցարիան և՛ այսօր: Տեսնենք այժմ հակիրճ տեսութիւնով, թէ որոնք են այդ սահմանադրութեան աչքի ընկնող ընդորոշ գծերը, ինչպէս է հաշտեցրած կանտոնների ինքնուրոյնութիւնը ընդհանուր դաշնակցական սկզբունքների հետ, որոնք են իւրաքանչիւրի իրաւասութեան և պարտքի սահմանները:

Շվէյցարիայի օրէնսդրական իշխանութիւնը կազմուած է երկու խորհրդից. ա) Ազգային խորհուրդ (Le conseil national), որ ներկայացնում է շվէյցարական ժողովուրդը, և բ) Պետութիւնների խորհուրդ (Le conseil des états), որ ներկայացնում է քսանէնիւզ կանտոնները: Որովհետեւ ազգային գերիշխանութիւնը պատկանում է հաւասարապէս ժողովրդին և կանտոններին, ուստի այդ երկուսը միասին են կազմում Դաշնակցական իշխանութիւնը: Ազգային խորհուրդը նորոգւում է երեք տարին մի անգամ: Իւրաքանչիւր կանտոնի ժողովուրդ ընտրում է 20 հազար հոգու համար մի պատգամաւոր:

Քսան տարեկան ամեն մի շվէյցարացի աշխարհական

ընտրելի է: Հոգևորականները դուրս են թողուած կրօնական վէճերի առիթ չտալու համար:

Պետութիւնների խորհուրդը (Le conseil des états) կազմուած է իւրաքանչիւր կանտոնի ընտրած երկ-երկու պատգամաւորներից: Բոլոր պատգամաւորների թիւը հասնում է 44-ի պետութիւնների խորհրդում: Իւրաքանչիւր կանտոն իր պատգամաւորներին յատկացրած ժամանակի վերաբերմամբ միանգամայն ազատ է. կան այնպիսիները, որոնք տարին մի անգամ են ընտրութիւն անում, կան ուրիշները, երկու կամ երեք տարին մի անգամ:

Այս երկու խորհուրդները (Ազգային և Պետութիւնների) իրանց նիստերը կատարում են պռանձին-առանձին, բայց նրանց համաձայնութիւնն անհրաժեշտ է որևէ օրէնք ընդունելու համար:

Մի շարք առաջնակարգ կարևորութիւն ունեցող հարցեր վճռելու համար այս երկու խորհուրդները միանում են և կազմում դաշնակցական ժողով (assemblée fédérale): Այսպէս դաշնակցական ժողովն է ընտրում իր դաշնակցական խորհուրդը (Conseil fédéral), նրան է պատկանում յանցաւորներին ներումն շնորհելու գերազոյն իրաւունքը, նա է քննում վարչական և դատական իշխանութիւնների մէջ ծագած վէճերը և վերջապէս նա է ընտրում Դաշնակցութեան նախագահին:

Հետաքրքիր է դաշնակցական խորհրդի (Le conseil fédéral), և նախագահի (Le président de la Confédération) ընտրութիւնը: Դաշնակցական ժողովը (Assemblée fédérale) ընտրում է իր միջից եօթ հոգի տարբեր կանտոնների ներկայուցուցիչներ երկրի գործադիր իշխանութիւնը վարելու համար:

Սրանք համապատասխանում են ուրիշ երկրի մինիստրներին, և իրօք նրանցից իւրաքանչիւրը վարում է երկրի վարչութեան հետևեալ ճիւղերից մէկն ու մէկը.

1. Քաղաքականութիւն (արտաքին).
2. Ներքին գործեր և հասարակական աշխատանքներ.
3. Արդարադատութիւն և ոստիկանութիւն.
4. Զօրք.
5. Ֆինանսներ.
6. Վաճառականութիւն և երկրագործութիւն.
7. Հաղորդակցութիւն:

Ահա այս վարչականն մարմնի անդամներից տարին մէկը ընտրուում է Դաշնակցութեան նախագահ դարձեալ դաշնակցական ժողովի կողմից և մի ուրիշը՝ փոխ-նախագահ: Նախագահի անձնաւորութիւնը ոչ մի առանձին նշանակութիւն չու-

նի, ոչ մի նշանով կամ իրաւունքով նա չի տարբերուում իր միւս ընկերներէից, միայն արտաքին պաշտօնական յարաբերութիւններէ ժամանակ նա ներկայացնում է կառավարութիւնը:

Որպէս ռամկավարական երկիր՝ Շվէյցարիան աշխատում է ըստ ամենայնի խոյս տալ արտաքին փայլից. հէնց այս պատճառով իր պաշտօնական ներկայացուցիչը՝ նախագահը դրուած է նախական ամենասովորական պայմաններէ մէջ. նրա տարեկան ուճիկն է 13,500 ֆր. (մօտ 5000 ռուբլի), մինչդեռ իր միւս ընկերներն ստանում են 12,000 ֆր. տարեկան: Պարզ է, որ այդպիսի միջոցներով Դաշնակցութեան նախագահը՝ ինչքան և նա կամենալու լինի, չի կարող իր համաքաղաքացիներէից տարբերուել ապրուստի, նիստ ու կացի եղանակով, չի կարող ամբողջ շացնելու համար ճոխութիւն փոխել իր շուրջը: Նա ստիպուած է միանգամայն համեստ կեանք վարել:

Եւ յետոյ մի ուրիշ հանգամանք կայ, որ էլ աւելի նսեմացնում է նախագահի ազդեցութիւնը: Նա ընտրուում է մի տարով և չի կարող վերընտրուել յաջորդ անգամ: Մի տարի ժամանակամիջոցը չափազանց կարճ է, որպէսզի կարելի լինի փառասիրական որեւէ ձգտում փայփայել կամ դեմադոգ դառնալու մասին խորհել: Ոչ նախագահը, ոչ իր ընկերները, ինչպէս և որեւէ քաղաքացիական կամ ղինւորական պաշտօնայ իրաւունք չունին ընդունել օտար պետութեան շնորհած շքանշան կամ տիտղոսներ: Շվէյցարական ազատ քաղաքացին ոչ մի օտար երկրից չի ուզում կախումն ունենալ և տարբերուել իր համաքաղաքացիներէից: Այնտեղ թէ Դաշնակցութեան նախագահը, թէ սովորական արհեստաւորը վայելում են միևնոյն քաղաքացիական իրաւունքները, ունին միևնոյն պարտքերը:

Ահա մօտաւորապէս Շվէյցարիայի դաշնակցական իշխանութեան կազմը, որ ծառայում է որպէս կապ բոլոր կանտոններէ համար և որ հաւասարապէս գնահատելի և թանգ է շվէյցարական բոլոր քաղաքացիներէ համար: Դաշնակցութիւնը միանգամայն անկախ է օտար երկրների հետ ունենալիք յարաբերութիւնների մէջ, նրան է պատկանում պատերազմի և խաղաղութեան իրաւունքը, նրան է ենթարկւում երկրի բանակը, նա կարող է օրէնքներ հրատարակել քաղաքացիների իրաւունքներն ու ազատութիւնը ապահովելու և ընդհանրութեան շահերը պաշտպանելու համար: Սակայն Դաշնակցութեան օրէնքներ հրատարակելու իրաւունքն անպայման չէ: Երեսուն հազար քաղաքացիներ կամ ութ կանտոն եթէ դժգոհ են որեւէ օրէնքից կամ վճռից, միշտ իրաւունք ունին պահանջել, որ այդ-

պիսի օրէնքը գործադրութեան մէջ մտցնելուց առաջ ենթարկուի ընդհանուր ժողովրդական քուէարկութեան: Ահա ժողովրդական այս գերագոյն իրաւունքն է, որ կոչուած է բեֆերանդում (référendum), և որը՝ դաշնակցական կենտրոնական իշխանութիւնը ստիպուած է հաշւի առնել օրէնքներ հրատարակելիս: Քուէարկուած օրէնքը կամ վճիռը ընդունելի է դառնում միայն այն դէպքում, երբ ժողովրդի մեծամասնութեան ձայներն է ըստանում: Այսպիսով իր կատարեալ գերիշխանութիւնը և իրաւունքը ապահովելու համար շվեյցարական ժողովուրդը չի բաւականանում նրանով, որ իր դաշնակցական օրէնսդրական մարմինները կազմուած լինին բացառապէս իր ընտրեալներէից, հապա և վերապահել է իրան՝ ցանկացած դէպքում՝ իր վճռական խօսքն ասել այս կամ այն օրէնքի մասին:

Իտալացիները դաշնակից կանտոն որոշ հարցերում կենտրոնական կառավարութեան իրաւասութիւնն ընդունելով հանդերձ՝ մնում է միանգամայն անկախ իր ներքին խնդիրներէ կարգադրութեան մէջ: Կանտոնն էլ Դաշնակցութեան պէս ունի իր օրէնսդրական ու վարչական իշխանութիւնները, իր դեպարտամենտները թւով եօթ, իր նախագահը, իր կատարեալ ազատութիւնը օրէնքներ հրատարակել, ներքին սահմանադրութիւն կազմել, միայն թէ այդ չհակասէր ընդհանուր դաշնակցական սկզբունքներին: Այսպիսով կանտոնը ներկայացնում է որպէս մեծ Շվեյցարիայի մի մինիատիւրա, և նա մի անկախ հանրապետութիւն է մի անկախ ժողովրդի, առանց սակայն մաքսային սահմաններ ունենալու:

Կանտոնը իբրև անկախ հանրապետութիւն մի հատիկ սահմանափակում է ընդունում. նա իրաւունք չունի ղինւորական ոյժը գործածել առանց դաշնակցական խորհրդի, նա չի կարող նաև ինքնուրոյն կիրպով մասնաւոր դաշինքներ կռել հարևան կանտոնների կամ օտար պետութիւնների հետ: Մնացած բոլոր հարցերում կանտոնների վայելած ազատութիւնն այնքան մեծ է, որ նրանց ներքին կառավարութիւնը, նրանց օրէնքները իրարից յաճախ խոշոր տարբերութիւններ ունին, որովհետև իւրաքանչիւրը առաջնորդւում է ըստ իր տեղական պայմանների: Այսպէս՝ շատերից մի օրինակ—կանտոններ կան, ուր մահու պատիժը վերացուած է, կան ուրիշները (յատկապէս կաթոլիկ կանտոններ), ուր նա դեռ մնում է: Այսպիսի շատ օրինակներ կարելի է բերել, որոնք ապացուցանում են իւրաքանչիւր կանտոնի կատարեալ ինքնուրոյնութիւնը իր ներքին կառավարութեան, իր ներքին խնդիրների կարգադրութեան մէջ:

Սակայն այսքանով չի սահմանափակուած շվէյցարական վարչական և օրէնսդրական ապակենտրոնացումը:

Եթէ Դաշնակցութեան մէջ կան ինքնուրոյն, անկախ կանտոններ, իւրաքանչիւր կանտոնի մէջ էլ կան մօտաւորապէս նոյնչափ անկախ համայնքներ (la commune), որոնք հանդիսանում են կանտոնների միմիատիւրաներ: Կարելի է ասել, որ այս երկրում որքան լեռնաշղթայ կայ, այնքան էլ կանտոն, և որքան լեռնադաշտ, այնքան համայնք: Բնութիւնն ինքն է չափել-ձեւել այս երկրի կառավարութիւնը:

Այս նամակով խոստացայ քեզ գրել համայնքների մասին, սիրելիս, բայց հակառակ իմ կամքի՝ յառաջաբանս երկար եղաւ: Իմ նպատակն էր քեզ ցոյց տալ, թէ որքան ճշմարիտ է Ալպերի և շվէյցարական դաշնակցական կառավարութեան մէջ արած իմ համեմատութիւնը: Համոզեցի՞ քեզ, թէ ոչ, չգիտեմ, բայց էլ աւելի երկարացնել չեմ կարող, ուստի դառնում եմ շվէյցարական համայնական կազմակերպութեանը:

Այդ մասին յաջորդ անգամ. նամակս երկարեց:

Տ'գրութիւն!

Ընկերդ՝

ԿՈՒՐԲԱԹ-ՀԱՐՈՒՆ